

jący w badanym terenie powszechnie i licznie, w Polsce znany jest dotychczas tylko ze źródeł gorczańskich (CHANIECKA 2001a, 2001b).

PIŚMIENICTWO

- CHANIECKA K. 2001a: *Tipula (Savtshenka) simulans* SAV. (*Nematocera, Tipulidae*) – drugie stanowisko w Polsce rzadkiego gatunku muchówki. *Parki nar. Rez. przyr.*, **20**, 2: 13-17.
- CHANIECKA K. 2001b [in lit.]: Muchówki w faunie bezkręgowej obszarów źródliskowych Gorczańskiego Parku Narodowego. XX Zjazd Sekcji Dipterologicznej, Ojców 25–27 V 2001. *Dipteron*, Gdańsk – Łódź, **17**: 4-9.
- DYDUCH-FALNIOWSKA A., KAŹMIERCZAKOWA R., MAKOMASKA-JUCHIEWICZ M., PERZANOWSKA-SUCHARSKA J., ZAJĄC K. 1999: *Ostoje przyrody w Polsce*. IOP PAN, Kraków. 244 ss.
- GŁOWACIŃSKI Z. (red.) 2002: *Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce*. IOP PAN, Kraków. 155 ss.
- KOSTERKIEWICZ R. 1988 [in lit.]: *Wody. Hydrografia*. [W:] *Gorczański Park Narodowy, Kronika*, T. 1, Opis ogólny, Rzeki: 39-44. [mscr.]
- KUSLER J. A., MITSCH W. J., LARSON J. S. 1994: *Ekosystemy podmokle*. *Świat Nauki*, Warszawa, 3 (31): 18–25.
- LANGER M. 1985: *Hydrografia górnej części doliny Poniczanki*. [W:] BANDOŁA-CIOŁCZYK E.: *Badania fizjograficzne i ekologiczne na obszarze zlewni Poniczanki w Gorcach*, *Studia Naturae, Ser. A*, **29**: 85-97.

Trzmiele, *Bombus* LATR. (*Hymenoptera: Apidae: Bombinae*) jako element i symbol ochrony krajobrazu przyrodniczego, w filatelistyce światowej

Bumble bees, *Bombus* LATR. (*Hymenoptera: Apidae: Bombinae*) as an element and symbol of conservation of nature landscape, in the world philately

WIT CHMIELEWSKI

Oddział Pszczelnictwa, Instytut Sadownictwa i Kwiaciarnictwa, ul. Kazimierska 2, 24-100 Puławy
e-mail: wit.chmielewski@man.pulawy.pl

ABSTRACT: Bumble bees (*Bombus* LATR.), belong to very effective plant pollinating insects of economic and ecological importance. They were placed in so called „red book” and belong to the species of entomofauna protected by law as animals menaced by human activity and environment pollution. As elements of natural biocenoses and symbols of natural

landscape they are also presented in postage stamps and other philatelic issues. Since now „bumble-bee stamps” were issued in 30 countries and they amount over 50 items. Of them the oldest are the stamps showing buff and white tailed bumble bees, *Bombus terrestris* L. and *Bombus lucorum* (L.) issued in Switzerland, Finland (1954), Poland and former Czechoslovakia (1961). Total number of these issues include pictures of 13 identified species and some undetermined *Bombus* specimens. Majority of them show bumble bees as pollinators visiting agricultural cultivars (e.g. clovers, sunflower), various ornamental plants, weeds, orchard-, park- and forest-trees and bushes. Pollination of cultivated and wild living plant species, especially so called „difficult flowers” plants, (e.g. red clover, alfalfa) by them is necessary condition of optimal fruit and seed crops and ecological balance in nature. Presentation of these useful insects by means of philately is worthy of recommendation as an attractive and effective method of popularization of their biocenotical and economic importance and idea of nature conservation.

KEY WORDS: *Bombus*, bumble bees, environment protection, nature conservation, philately.

MOTTO: “... les Bourdons hirsutes et trapus, parfois minuscules, presque toujours énormes et couverts, comme les hommes primitifs, d’un informe sayon que cerclent des anneaux de cuivre ou de cinabre. Ils sont encore à demi barbares, violentent les calices, les déchirent s’ils résistent, et pénètrent sous les voiles satinés des corolles comme l’ours des cavernes entrerait sous la tente, toute de soie et de perles, d’une princesse byzantine. ...”

[“... Trzmiel gruby i kosmaty, w niektórych odmianach małeńki, prawie zawsze ogromny i pokryty kudłatym włosem, niby człowiek jaskiniowy, o przepaskach barwy miedzi lub cynobru. Jest to barbarzyńca na poły, gwałci kielichy kwiatów, rozdziera je, jeśli się opierają, i pakuje się do precudnego okola płatków, niby niedźwiedź z epoki lodowej do namiotu z jedwabnej, haftowanej perlami tkaniny, gdzie śni królowa z Bizancjum. ...”]

(MAETERLINCK M. 1901: La vie des abeilles.[Życie pszczół]. Paris).

Trzmiele należą do najbardziej efektywnych zapylaczy roślin uprawnych polowych, szklarniowych i dziko-rosnących w przyrodzie. Zanieczyszczenie środowiska sprawia, że od wielu już lat ich liczebność w przyrodzie ma tendencję malejącą. Niektóre gatunki są zagrożone wyginięciem i w związku z tym umieszczone zostały w tzw. „czerwonej księdze”, na liście gatunków entomofauny prawnie chronionej. W niektórych krajach prowadzi się zakrojoną na szeroką skalę edukację ekologiczną społeczeństwa, a zwłaszcza z myślą o młodzieży, mającą na celu upowszechnienie wiedzy o tych pożytecznych owadach i idei ich ochrony. Celowi temu służą m.in. edycje znaczków pocztowych i innych walorów filatelistycznych, jako jedna z najbardziej skutecznych form tej działalności.

Pierwsze europejskie znaczki pocztowe związane tematycznie z trzmielami (*Bombus* LATR.), ukazały się już przed ponad 50 laty w Szwajcarii i Finlandii (1954), a nieco później w Polsce i (byłej) Czechosłowacji (1961). Polski znaczek z trzmielą, *B. lucorum* (L.) (w serii: owady chronione) jest jak

dotychczas jedyną pozycją z tym motywem, wydaną w naszym kraju. Później ukazały się edycje w wielu innych krajach na całym świecie. Wydawano je przy różnych okazjach, jak np. „Evropsky Rok Ochrany Přírody” (Czechy – 1995), „Krasnaja Kniga” (Rosja – 1994), „Pro Juventute” (Szwajcaria – 1954), „Für die Jugend” (Niemcy – 1984), „I Exposicion Nacional de Orquideas” (Kolumbia – 1967), „Maurice Maeterlinck Prix Nobel De Litterature 1911” (Niger – 1977) etc. W sumie jest ich obecnie na świecie ponad 50, a łącznie z kartami pocztowymi i stemplami okolicznościowymi o tej tematyce znacznie więcej. Pokazano na nich 13 określonych i ponad 14 niezidentyfikowanych gatunków.

W literaturze filatelistyczno-entomologicznej trzmiele traktowane są zazwyczaj łącznie z pszczołą miodną i innymi błonkówkami pszczołowatymi. Celem obecnego opracowania jest oddzielne potraktowanie tematu, gdyż dotychczas brak było publikacji naukowej z tego zakresu, poza skromnymi wzmiankami o charakterze popularno-naukowym (CHMIELEWSKI 1977). Prezentację oparto na zbiorach własnych (znaczki, karty pocztowe) gromadzonych od wielu lat, przy czym korzystano z katalogów filatelistyki światowej, takich jak Michel i Scott oraz Yvert & Tellier. Zebrane dane skonfrontowano z podobnymi informacjami w dostępnej literaturze (DEVOS 1968; FISK i in. 1962; MOULTON 1971; PRUESS 1973; SHAW, STUART CHING 1994; WRIGHT 1967).

A oto gatunki trzmieli (*Bombus* LATR.) na wydanych dotychczas znaczkach pocztowych (kraj, rok edycji serii):

B. americanorum F. (Vietnam – 1986); *B. bimaculatus* CRESSON (Bułgaria – 2002[?]); *B. hortorum* (L.) (Węgry – 1980); *B. lucorum* (L.) (Finlandia – 1954, Polska – 1961, W. Man – 2001); *B. modestus* EVERSMANN (Rosja – 2000); *B. muscorum* (L.) (Rosja – 2000); *B. pascuorum* (SCOP.) [= *B. agrorum* (F.)] (Angola – 2000, Rosja – 2000); *B. pomorum* (PANZ.) (Litwa – 1999); *B. proteus* GERSTAECKER (Rosja – 2000); *B. (Megabombus) ruderatus* (F.) (Gwinea Równikowa – 1974, Portugalia - Azory – 1984, Rosja – 2000); *B. sporadicus* NYLANDER (Rosja – 2000); *B. subterraneus* (L.) (Angola – 2000, Rosja – 2000); *B. terrestris* (L.) (Belgia – 1996, Jugosławia – 1978, Mongolia – 1979, Niemcy - Berlin – 1982, Niger – 1977, Norwegia – 1997, Sharjah – 1972, Wielka Brytania – 1985); *Bombus* sp. (Brazylia – 1979, Finlandia – 1993, Gwinea-Bissau – 2001, Monako – 1988, 1989, Kolumbia – 1967, Mozambik – 1989, Nikaragua – 1979, Niemcy - Berlin – 1985, (była) NRD – 1980, 1982; Paragwaj – [?], Rosja – 1994, St Vincent – 1976, Umm-Al-Qiwain – 1973).

Spośród roślin odwiedzanych przez trzmiele na znaczkach tych pokazano m.in. *Carduus* sp., *Dianthus* sp., *Catasetum macrocarpum* RICH. ex CUNTH., *Centurea* sp., *Doronicum* sp., *Echium vulgare* L., *Fragaria* sp., *Gaillardia aristata* PURSH., *Gentiana* sp., *Geranium sanguineum* L., *Helianthus annuus* L., *Hypericum perforatum* L., *Iris* sp., *Lilium* sp., *Monochaetum* sp., *Myosotis* sp., *Pulsatilla* sp., *Rosa* sp., *Salix* sp., *Trifolium pratense* L., *Trifolium repens* L., *Veronica* sp.

Prezentacja trzmieli jako elementu krajobrazu przyrodniczego poprzez filatelistykę jest efektywną, efektowną i godną rekomendacji formą popularyzacji wiedzy o tych pożytecznych owadach, idei ochrony przyrody i środowiska życia człowieka. Znaczki o tej tematyce poza walorami edukacyjnymi mają też dużą wartość naukową i są miniaturowymi dziełami sztuki.

PIŚMIENNICTWO

- CHMIELEWSKI W. 1977: Trzmiele na znaczkach pocztowych różnych krajów. *Pszczelarstwo* 2: 19.
- DEVOS R. 1968: Postzegels en bijen. *Maandbl. Vlaam. Imkersb.*, 54 (3): 79-81.
- FISK F., MONTGOMERY B. E., PRUESS K. P., RIEGEL G. T., RINGS R. W. 1962: A checklist of „entomological” stamps. *Proc. N. Centr. Br. Ent. Soc. Amer.*, 17: 160-169.
- MAETERLINCK M. 1901: *La vie des abeilles*. Paris [Życie pszczół. Wydawnictwo Polskie w Poznaniu (Firma R. Wegner), przekład F. MIRANDOLI. Książnica Śląska, Mikołów (1947)].
- MOULTON M. A. 1971: A „beeline” approach to stamp collecting. *Glean. Bee Cult.*, 99 (8): 290-291.
- PRUESS K. P. 1973: Postage stamps showing bees and hives. *Bee World*, 54 (2): 53-56.
- SHAW E., STUART CHING J. 1994: Bee and bee interest postage stamps of the world: supplement 1. *Bee World*, 75 (4): 181-193.
- WRIGHT D. R. Jr. 1967: A checklist of insects on stamps. Part. III. Orders *Diptera* and *Hymenoptera*. *Bio-Philately*, 17 (2): 74-81.